

„VIRÁGOZZÉK MINDEN VIRÁG!”¹

DOI 10.35402/kek.2023.4.13

[...]

„Az 1940-es évek első felében a közművelődés szó nem lelhető fel a napilapok és folyóiratok hasábjain. Megjelentek és szaporodtak azonban a világháborút lezáró évtized második felében meghonosodott, 'szabad' jelzővel ellátott elnevezések. Kiadásra kerül a Szabad Nép napilap. Az újság köré valóságos intézmény-rendszer épült ki: Szabad Föld Téli Esték, az ismeretterjesztő előadásokat segítő Szabad Föld Téli Esték füzetek és a Szabad Föld Könyvtárak. Pedagógia a szabad nevelés eszményét hirdeti. A koalíciós kormányba a Nemzeti Parasztpárt által delegált Keresztury Dezső vallás és közoktatásügyi miniszter 1945–1947-ben kiemelten támogatta a debreceni egyetemi professzor, Karácsony Sándor törekvését, akinek nevéhez kötődik a szabadművelődés: vagyis a demokrácia, a központilag diktált „iskolán kívüli népművelés” megszüntetése.² Megalakult az Országos Szabadművelődési Tanács. A Tanács szakmai folyóirata Karácsony Sándor főszerkesztésében, 1947. január és 1948. október között *Új Szántás* címen jelent meg. Helyi szinteken is megszerveződtek a viszonylag autonóm módon működő Szabadművelődési Tanácsok, amelyek szakmai kiadványokat jelentetnek meg.³ Kereszturyt váltó, a kommunistákkal erősen szimpatizáló Ortutay Gyula, az „alulról kell építkezni” gyakorlat és a „virágozzék minden virág” szemlélet jegyében, jelentős előnyöket biztosított a szovjet hadsereg által megszállt, Magyarországon mindinkább teret nyerő kommunista eszmeáramlatnak.⁴ Az irányzat orgánuma a 'szabad' előtaggal illetett, 1945 márciusától megjelenő, kommunista politikai napilap a *Szabad Nép*, amely 1956-os forradalom leverését követően a *Népszabadság* nevet vette fel. (Az elnevezés túlélte az 1989/90. évben

bekövetkezett rendszerváltást. A napilap utolsó számai 2016 októberében jelentek meg.) „Holnapra megforgatjuk az egész világot” – skandálták hittel és lelkesedéssel Magyarország fiatal nemzedékének radikális csoportjai. A fiatalok őszinte tenni akarása azonban becsatornázódott a Magyar Kommunista Párt/Magyar Dolgozók Pártja (MKP/MDP) tejjelalatra törő törekvéseibe. A kormányzásra került MDP uralta Országgyűlés 1949-ben az alkotmányban rögzítette a kultúra szocialista jellegét.

Az új világ megteremtéséhez azonban elengedhetetlenül szükségessé vált a magyar nép (át)nevelése. A kultúrpolitikai törekvés nem új: Klebelsberg is úgy vélte, hogy „a politikai demokrácia nem lehet üdvös egy nemzetre akkor, ha a kultúr-demokrácia nem készíti elő. Csak olyan nemzetnek a tömegei dönthetnek öntudatosan sorsukról, amelyeknek megvan ehhez az intelligenciájuk”.⁵ A kultuszminiszter szerint a régi passzív, negatív és destruktív magyar típusok helyett az aktív, pozitív és produktív ember kialakítására kell törekedni.⁶ Vagyis céltudatos tevékenységgel lehet (demokráciára = szocialistává) „érlelni” a népet.

A nép (át)nevelésre vállalkozott a kommunista Révai József is, aki 1949 és 1953 között a kultúra teljeshatalmú diktátoraként, az MDP KV titkáráként, egyben népművelési miniszterként meghirdette a – „tartalmában szocialista, formájában népies” – populáris kulturális forradalmi programot. A nép átnevelését szolgáló eszközzé lett: a látványos tömegrendezvények szervezése, szocialista embertípus kialakítását és az új erkölcs megteremtését előmozdítani hivatott számos népies alkotás és program (különös tekintettel a filmművészetre), az egyénre gyakorolt „intenzív nevelési módszer”, a gunyoros hangvételű, agitáció: a „csasztuska”.⁷

Az (át)nevelés fontos alapintézményei, helyi bázisai a népművelő/népnevelő által igazgatott, kisebb településeken kocs mákból átalakított – Kodály

¹ Első megjelenés: Kultúra és Közösség. 2015. 2. 81-94.

² Vö. A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlat. (2007) *Karácsony Sándor és korszaka a debreceni egyetemen*. Szerk. Brezsnaynszky László. Budapest, Gondolat Kiadó, 183-247.

³ Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez (1945–1949). (1988) (Összeáll. és bev. Dancs Istvánné) Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

⁴ Vö. Ortutay Gy. 1949 *Művelődés és politika. Tanulmányok, beszédek, jegyzetek*. Budapest, Hungária Könyvkiadó.

⁵ Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926. Budapest, Az Athenaeum Kiadása, 1927. 365.

⁶ Klebelsberg Kuno 1928 *Reálpolitika és neonacionalizmus. Pesti Napló*, január 8.

⁷ Vö. Bolvári-Takács G. 2011 *A művészet megszelídítése. Folyamatok és fordulatok a művészetpolitikában, 1948–1956*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Zoltán tiltakozása ellenére – kultúrotthonoknak nevezett intézmények lettek.⁸ A „fényes szelek” nemzedéke naponta többször is kántálta: „holnapra megforgatjuk az egész világot,” amiről aztán kiderült – mondta Vitányi Iván az ezerkilencszáz nyolcvan években, Debrecenben szervezett közösség konferencián, hogy a „másik oldal is ugyan olyan”. A társadalmi szerkezet drasztikus, szovjet típusú át(de)formálása, az államosítások, kitelepítések, internálások, vagyonekobbzások, koncepciók perek, a kultúra propagandisztikus szintre süllyesztésének következménye pedig az 1956 októberében kirobbant forradalom...

„Valami ismeretlen felé, elébe – sodródunk vagy törekszünk?”⁹

[...]

Az 1989/90-es rendszerváltozást követő évtizedekben jelentős társadalmi mozgásokra, átalakulásokra került sor, melyek hatással voltak a közművelődésre is. Magyar Bálint művelődési és közoktatási miniszteri időszakában elfogadásra került a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény, amely hatályon kívül helyezte az 1976. évi V. törvényt. Az országgyűlés tisztázta az állam és a közművelődés viszonyát, meghatározta az állam és az önkormányzatok felelősségvállalásának mértékét és a közművelődési intézmények tulajdonát, tulajdonosait. Konkrét célokat írt elő, kitért a civil szféra fontosságára, szerepvállalására. Megfogalmazta az egyének és közösségek művelődéshez való jogát, fontos célja volt továbbá a pénzforrások arányos elosztásának meghatározása.

Mindeközben a folyóiratokban és napilapokban észrevehetően csökkent a 'közművelődés' szó gyakorisága, a kifejezés egyre ritkábban, vagy igen csak ellentmondásosan fordult elő a kultúrpolitikai narratívákban és a mindennapi gyakorlatban. Az 1990-es évektől a 'köz' előtag helyett a 'magyar' és a 'nemzeti' jelzők kerülnek előtérbe. (Magyar Művészeti Akadémia, Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Filmalap, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzeti Dohánybolt stb.) Az Országos Közművelődési Központ nevéből 1992-ben kikerült a közművelődés szó, Magyar Művelődési Intézetté alakul, amely 2008-ban Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus lesz, majd 2013-ban

Nemzeti Művelődési Intézet. A közművelődési központok helyett létrejöttek az úgynevezett kulturális központok, amelyek tevékenységei és feladatai települési, kerületi szintű biztosítása mellett több egymással határos járásra, egy vagy több megyére terjednek ki. A budapesti székhelyű Nemzeti Művelődési Intézet 2016-ban jogutód nélkül megszűnt, pontosabban átkerült az NMI Művelődési Intézet Nonprofit Kft., azaz a Lakitelken működő népfőiskolai alapítvány tulajdonába, ahol 2018-ban ünnepélyesen lerakták a Művelődési Intézet alapkövét. Az intézet létesítésének alapvető feladata – hangzott el az ünnepségen – a közösségi művelődés jelen folyamatainak kutatása és szakmai utánpótlásának biztosítása. A durkói örökség ápolása!¹⁰ A kultúrpolitika a közművelődés komplexitásának és a plurális szerkezetének fejlesztése helyett, a „centrális erőter” jegyében, a keresztény értékekre hivatkozó, egységes (központosított) nemzetnevelésre helyezte a hangsúlyt.

A közművelődés valóságának kutatására utójára I 1996-ban, mintegy 20 millió forint nagyságrendben, az MTA Szociológiai Kutatóintézet *Magyarország kulturális állapota* című, országos kiterjedésű projekt keretében került sor. A rendszerváltás utáni néhány évben még fontos célként megfogalmazott és szorgalmazott élethosszig tartó tanulás (lifelong learning) a 2010-es évtizedben már alig-alig kerül említésre. A kutatások leszűkültek a Lakitelek Népfőiskola koordinálásával szerveződő Kárpát-medencei – már nem „határon túlinak nevezett” –, magyar/nemzeti értékeket feltáró kollégiumok munkálkodásaira, a Kárpátalján, Erdélyben, a csángók között, a Délvidéken folyó adatgyűjtésekre. Szakmai kiadó hiányában a csekély számú publikációk megjelenéséhez csupán néhány folyóirat, az NMI Művelődési Intézet interdiszciplináris online kiadványa, a *Kulturális Szemle*, a negyedévenként megjelenő *Kultúra és Közösség* periodika, valamint egy-két vidéki orgánium (*Debreceni Szemle*, *Zempléni Múzsza*, *Művelődés Népfőiskola Társadalom*) nyújt felületet.

A hazai közművelődés „új világát”, a „panem et circenses”-re emlékeztető populáris, „tömegemberre” irányuló, pálinkákat, borokat, söröket népszerűsítő, a különféle ételek készítését propagáló gasztronómiai fesztiválok, események: falunapok, sátoros ünnepek, hagyományörző játékok, könnyűzenei koncertek, futóversenyek növekvő

⁸ Vö. Halász Cs. 2013 *A nép művelése. Agitáció és propaganda a népművelésben a Rákosi-rendszer idején*. Budapest, MNL Pest Megyei Levéltár.

⁹ Petri György: *Valami ismeretlen* című versének kezdő sorai.

¹⁰ Letették az NMI Művelődési Intézet épületének alapkövét Lakiteleken: <https://www.sonline.hu/.../letettek-az-nmi...> (letöltve: 2018.10.16.)

száma kezdi kitölteni. Jelentős támogatása van a tömegszórakoztató programoknak, a gondtalan kikapcsolódást segítő „wellness” hétvégéknek. A „közösségi művelődést látványelemként színesítik” a különböző fantáziánéven rendezett, ilyen-olyan „kutatók”, „könyvtárak”, „fürdők”, „múzeumok”, „templomok”, „színházak”, „kávéházak”, „modern gyárak” stb. éjszakai néven hirdett programok. Háttérbe szorulni látszanak a művelődés lényeges építőkövei, a ’köz’ előtaggal kezdődő szavak, tevékenységek és intézmények. Gyakorta szimpla létükért küzdenek az autonóm civil szervezetek és az országot behálózó, alulról szerveződő népfőiskolák közösségei.

A ’köz’ előtaggal kezdődő szavaink és tevékenységeink nemcsak a magyar nyelvben, de a társadalmunkban is jelentős helyet, sőt meghatározó szerepeket töltöttek be. „Az *enyim*, a *tied* mennyi lármát szüle, Miolta a *miénk* nevezet elüle” – írta Csokonai Vitéz Mihály az 1790-es években „Az estve” című versében. Talán nem járunk messze az igazságtól, amikor azt mondjuk, hogy történelmünk során, hazánk állapotának, társadalmunk fejlődésének és jövőbeli létezésének mindig „lakmusz papírijai” voltak/lesznek a ’köz’ előtaggal kezdődő kifejezések, tettek és közösségek...”

Fortepan / Plohn József
Budapest. A Szabadság (Ferenc József) híd és a Gellért-hegy a pesti alsó rakpartról nézve. (1900)

*Fortepan / Olbert Mariann
Budapest. Balta köz az Úri utca felé nézve. (1926)*